

Rus Arşiv Belgeleri*

Çev. Murat Topçu - Papçu

1847 Yılında Büyük Kabardey'de Bulunan Köyler

Malka (Balhk) nehrinin sol tarafında

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

1. Karmova (Karmahable)¹
2. Aciyeva (Hajihable)
3. Abzevanova (Abzonhable)

Malka (Balhk) nehrinin sağ tarafında

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

4. Babukova (Babigüey)
5. Musabi Atajukina (Hatoşoko Musabiy'in köyü)

Bekmurza (Bekmırza) Ailesi

6. Tramova (Tramahable)

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

7. Lafişeva (Lafışhable)
8. Cantemirova (Jantemirey)

Mısost Ailesi

9. Koşeva (Koşhable)
10. Getejeva (Getejey)
11. İnalova (Yinalhable)

Baksan (Bahsan) nehrinin sol tarafında

Mısost Ailesi

12. Batırşı Tambiyeva (Tambiy Batırşı'nın köyü)
13. Sedakova (Sidakey)

* (Gönderim/Received: 04.05.2020; Kabul/Accepted: 17.05.2020)

¹ Orijinal belgede köylere adını veren kişilerin soyadları Rusçadaki biçimiyle (Karmov) ve iyelik halinde (Karmova) kullanılmaktadır. Bunu Karmaların (köyü) olarak anlamak gerekir. Parantez içinde, belgeyi yayınlayan Hasan Duman'ın verdiği, köyün Çerkesçe adı da yazılmıştır. (ç.n.)

14. Eltarova (Yelhtirey)
15. Kunaşeva (Kunaşhable)
16. Kuçmazukina (Kuşmezıkuey)
17. Kasayeva (Kaseyhable)

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

18. Abuhova (Abukhable)

Mısost Ailesi

19. Atlaskirova (Alheskirey)
20. Bekmurzi Nauruzova (Navruz Bekmırza'nın köyü)
21. Devlet-Geriya Tambiyeva (Tambiy Doletgeriy'in köyü)

Baksan (Bahsan) nehrinin sağ tarafında

Mısost Ailesi

22. Kn. Misosta Nauruzova (Pşı Mısost Navruz'un köyü)

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

23. Polk. Atajukina (Albay Hatohşoko'nun köyü)

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

24. Zekova (Zekohable)
25. Konova (Konhable)

Mısost Ailesi

26. Zarkuşa Tambiyeva (Tambiy Zerıkuş'un köyü)
27. Tabışa Getejeva (Getej Tabış'ın köyü)
28. Aslanbeka Tijeve (Tij Aslanbek'in köyü)

Kışpek nehrinin sağ tarafında

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

29. Beşkazakova (Beşkazakhable)
30. Aşabova (Aşabey)

Mısost Ailesi

31. Mudara Tambiyeva (Tambiy Mudar'ın köyü)

Çegem (Şecem) nehrinin sol tarafında

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

32. Anzora Tohtamışeve (Tohtamış Anzor'un köyü)

33. Kambota Kudenetova (Kundet Kambot'un köyü)
34. Meta Kudenetova (Kundet Met'in köyü)
35. İsmaila Kudenetova (Kundet İsmahil'in köyü)
36. Aslanbeka Agubekova (Agubek Aslanbek'in köyü)

Mısost Ailesi

37. Borova (Borahable)
Atajukin (Hatokşoko) Ailesi
38. Şogenova (Şogenhable)
39. Cambota Kazanişeva (Kazanş Jambot'un köyü)
40. Dumanova (Dumaney)
41. Altudokova (Alhtudokuey)
42. Magometa Kudenetova (Kundet Mihamet'in köyü)

Şaluşka (Şhalıko) nehrinin sol tarafında

Kaytukin (Kaytuko) Ailesi

43. Dokşuki Kudenetova (Kundet Dohşıko'nun köyü)
Bekmurza (Bekmırza) Ailesi
44. Dautokova (Davutokuey)
45. Kunişeva (Kunijey)

Kenje nehrinin sağ tarafında

Kaytukin (Kaytuko) Ailesi

46. Haptseva (Haptsey)
Bekmurza (Bekmırza) Ailesi
47. Aydemirova (Aydemırey)
48. Atajuki Şijiyeva (Şijey Hatohşıko'nun köyü)

Kenje nehrinin sol tarafında

Kaytukin (Kaytuko) Ailesi

49. Misosta Kojerokova (Koşroko Mısost'un köyü)

Nalçık (Nalşık) nehrinin sol tarafında

50. Toglanova (Teğulaney)
51. Kudayeva (Kudeyhable)
52. Gukejeva (Ğukejey)

Nalçık (Nalışık) nehrinin sol tarafında

53. Kılışbiyeva (Kılışbiyhable)
54. Atlasjugova (Alheskirey)

Meşhoko (Mişhoko) nehrinde

55. Kn. Kaysına Kilçugina (Pşı Kılışiko Kaysın'ın köyü)
56. Agzagova (Ağzağey)
57. Haudova (Havudhable)

Urvan (Arvuan) nehrinin sol tarafında

58. Aslanbeka Dogujokova (Diğujoko Aslanbek'in köyü)
59. Alıpşaova (Alpşavohable)
60. Karabova (Karabelerin köyü)
61. Kn. Ahlau Misostova (Pşı Mısost Alho'nun köyü)

Urvan (Arvuan) nehrinin sağ tarafında

62. Kn. Pşemaho Cambotova (Pşı Jambot Pşimaho'nun köyü)
63. Kn. Magometa Cambotova (Pşı Jambot Mıhamet'in köyü)
64. Temtirova (Temtirey)
65. Zahohova (Zahohların köyü)
66. Hostova (Hosthable)

Çerek (Şerec) nehrinin sağ tarafında

Bekmurza (Bekmırza) Ailesi

67. Kn. Kaziyeva (Pşı Kaziy'in köyü)
68. Kn. Kuçuka Canhotova (Janhot Kuşuk'un köyü)

Kaytukin (Kaytuko) Ailesi

69. Musı Janokova (Janoko Musa'nın köyü)
70. Kambota Dokşukina (Dohşoko Kambot'un köyü)

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

71. Atpanova (Volhpeney)
Kaytukin (Kaytuko) Ailesi
72. İsmaila Kazanşeva (Kazanş İsmahil'in köyü)
73. Şanıbova (Şenibey)

Çerek (Şerec) nehrinin sol tarafında

Kaytukin (Kaytuko) Ailesi

74. Maharova (Maharhable)

75. Makanova (Mekeney)

Argudan (Arşıdan) nehrinde

Kaytukin (Kaytuko) Ailesi

76. Cambota Dokşukina (Dohşoko Jambot'un köyü)

77. Kn. Yelbuzdukina (Pşı Yelbezduko'nun köyü)

78. Kn. Tlostanaliyeva (Pşı Lhostanaliy'in köyü)

79. Magometa Kojokova (Kojoko Mıhamet'in köyü)

Lesken nehrinde

Bekmurza (Bekmırza) Ailesi

80. Pşemaho Anzorova (Anzor Pşımaho'nun köyü)

81. Anzora Anzorova (Anzor Anzor'un köyü)

Uruh nehrinin sol tarafında

Atajukin (Hatokşoko) Ailesi

82. Salıngerıya Anzorova (Anzor Zalıngerıy'in köyü)

Uruh nehrinin sağ tarafında

Bekmurza (Bekmırza) Ailesi

83. Kogolkina (Koğulhkuey)

84. Magomet-Murzı Anzorova (Anzor Mıhametmırza'nın köyü)

Terek (Terç) nehrinin sağ tarafında

Bekmurza (Bekmırza) Ailesi

85. Hatu Anzorova (Anzor Hatu'nun köyü)

Merkezi Devlet Askeri-Tarih Arşivi (TSGVIA), f. 13454, op. 2, d. 470, ll. 3-7.

1858 Yılında Küçük Kabardey'de Bulunan Köyler

Köyün Adı	Hane Sayısı	Nüfus (kişi)
Perhiçeva (Pırhişhable)	17	66
Pşekeu (Pşikeukuaje)	32	163
Bulatova (Boletey)	40	200
Yesenova (Yeseney)	12	39
N.-Kubanskogo (N.-Kubanske)	37	149
Kanukova (Kanukuey)	2	4
V.-Kubanskogo (V.-Kubanske)	32	146
Kozrova (Kozrov)	23	94
Borokova (Berokuey)	49	298
Murtazova (Mertazey)	35	161
Murtazova (Mertazey)	16	48
Kunijeva (Kunijey)	32	149
Botaşeva (Botaşey)	20	49
Kohujeva (Khohuj'un köyü)	14	65
Etluhova (Yetlühuey)	38	143
Botaşeva (Botaşey)	39	185
Astemirova (Astemirey)	77	470
İslamova (Yislamey)	90	396
İnarokova (Yinarokuey)	54	388
İndirova (Yındirey)	16	60
Psidaha (Psidahe)	184	538
Abayeva (Abeykuaje)	94	303
Bezorukova (Bezrıkoların köyü)	23	100
Tanaşeva (Tanaşların köyü)	33	101
İnarokova (Yinarokuey)	46	160
Jagişeva (Jağışların köyü)	29	97
Beştokova (Beştokoların köyü)	24	81
Ahlova (Alho'nun köyü)	68	284

Köyün Adı	Hane Sayısı	Nüfus (kişi)
İndarova (Yındarey)	30	140
Azapşeva (Azapşey)	15	80
İndirova (Yındırey)	19	118
Haptseva (Haptsey)	66	331
Bekoviça (Bekoviçlerin köyü)	331	814
Savadagskogo (Savaadagske)	54	200

Kuzey Osetya ÖSSC Merkezi Devlet Arşivi (TSGA SOVSSR), f. 291, op. 1, d. 3, l. 19 ob.

1862 Yılında Büyük Kabardey'de Bulunan Köyler*

Köyün Adı	Hane Sayısı	Nüfus (kişi)			Ölen	Doğan
		Erkek	Kadın	Toplam		
Tramova (Tramahable)	23	110	90	200	3	7
Ashad Babuhova (Babuk Ashad'ın köyü)	105	578	531	1109	46	46
Aşabova (Aşabey)	57	338	329	667	21	24
Acıyeva (Hajıhable)	45	335	304	639	10	10
Agubekova (Agubaçey)	42	230	237	467	7	6
Hasanbi Atajukina (Hatohşoko Hasanbiy'in köyü)	54	330	250	580	16	24
Şu Karmova (Karma Şu'nun köyü)	53	234	250	484	11	9
Lafişeva (Lafişhable)	60	305	297	602	27	36
İnalova (Yinalhable)	110	305	300	605	21	6

* Büyük Kabardey'in bütün köyleri listede yer almamaktadır. O tarihte burada 90'dan fazla yerleşim yeri bulunuyordu. Köylerin adları ait oldukları yönetici soylunun soyadına göre verilmiştir (Hasan Duman'ın notu).

Köyün Adı	Hane Sayısı	Nüfus (kişi)			Ölen	Doğan
		Erkek	Kadın	Toplam		
Sedakova (Sidakey)	21	75	69	144	6	4
Getejeva (Getejey)	30	109	103	212	16	22
Koşeva (Koşhable)	50	322	290	612	21	16
Abzevanova (Abzonhable)	62	365	313	678	45	35
Borak Konova (Kon Beroko'nun köyü)	28	125	96	221	13	10
İsmail Konova (Kon İsmahil'in köyü)	30	163	171	334	11	10
Batırbek Tambiyeva (Tambiy Batırbek'in köyü)	88	391	367	758	30	25
Ozrokova (Vozrokuey)	22	85	82	167	4	3
Hamurza Nauruzova (Navruz Hamırza'nın köyü)	20	72	79	151	5	2
Bjahokova (Bjahokuey)	30	131	143	274	10	16
Atajuki Atajukina (Hatohşoko Hatohşiko'nun köyü)	136	441	463	904	25	21
Bekmurza Atajukina (Hatohşoko Bekmırza'nın köyü)	75	500	460	960	15	40
Zekova (Zekoların köyü)	24	105	88	193	3	3
Bekmurza Nauruzova (Navruz Bekmırza'nın köyü)	56	290	251	541	14	15
Jambekova (Jambekey)	43	173	182	355	14	11
Murzabek	35	195	201	396	7	5

Köyün Adı	Hane Sayısı	Nüfus (kişi)			Ölen	Doğan
		Erkek	Kadın	Toplam		
Tambiyeva (Tambiy Mırzabek'in köyü)						
Zarakuş Tambiyeva (Tambiy Zerikuş'un köyü)	71	374	374	721	10	7
Kuçmazuk Kuçamzukina (Kuşmezoko Kuşmeziko'nun köyü)	42	288	240	528	21	11
Şakmanova (Şakmaney)	24	105	92	197	4	6
Getejeva (Getejey)	28	123	85	208	7	11
Tıjeva (Tıjey)	53	194	164	358	35	30
Eltirova (Yelhtırkuaje)	15	65	63	128	8	3
Kasayeva (Kaseyhable)	20	124	149	273	5	9
Kunaşeva (Kunaşey)	23	66	46	112	6	4
Derova (Derhable)	15	44	45	89	2	4
Sedakova (Sidakey)	20	80	83	163	3	5
Beşkzakova (Beşkzakhable)	23	147	105	152	9	7
Berd Tambiyeva (Tambiy Berd'in köyü)	38	187	147	334	12	5
Jambot Tohtamişeva (Tohtamiş Jambot'un köyü)	19	103	66	169	2	5
Muhamat Tohtamişeva (Tohtamiş Mihamet'in köyü)	42	143	139	282	6	5

Köyün Adı	Hane Sayısı	Nüfus (kişi)			Ölen	Doğan
		Erkek	Kadın	Toplam		
Otpanova (Volhpaney)	25	89	81	170	3	6
Dumanova (Dumaney)	30	120	100	220	9	4
Perçiheva (Pırhışhable)	10	25	24	49	2	2
Altudokova (Alhtudokoların köyü)	46	127	135	162	5	8
Kurgoko Kudenetova (Kundet Kurğoko'nın köyü)	40	217	230	447	20	11
Kambot Kudenetova (Kundet Kambot'un köyü)	40	136	129	265	4	4
Met Kudenetova (Kundet Met'in köyü)	14	45	31	76	2	1
Kaysın Şogenova (Şocen Kaysın'ın köyü)	34	172	158	330	8	6
Kazanşeva (Kazanşların köyü)	20	140	90	230	8	5

Kabardey-Balkar Cum. Merkezi Devlet Arşivi (TSGA KBR), f. 2, op. 1, d. 654, ll. 1-5.

Kaynak: Hasan Duman, Vdali ot Rodını/Hekum Pe'aş'eu (Vatanından Uzaklara), "EL-FA", Nalçık, 1994, s.17-19/145-147.

İtaat Eden Çemguy* Köylerinin Nüfusu

Kafkas Hattı Sağ Kanat Komutanı Tuğgeneral Yevdokimov'un Kafkas Hattı ve Karadeniz (Çernomorıya) Eyaleti Birlikleri Kurmay Başkanı Tuğgeneral Gerasimov'a Raporu

29 Şubat 1852

Proçnyı Okop Kalesi

V.P.'nin 30 Ocak tarihli 334 Nolu talimatı doğrultusunda, Çemguy prensleri Aslanbek ve Kairbek Bolotuko'nun itaat eden köylerinde ve Prens Kasay'ın köyünde bulunan kadın ve erkek nüfus hakkındaki bilgileri takdim ediyorum. Aytek Bolotuko'nun köyünün nüfusu hakkındaki bilgi daha sonra tarafımdan takdim edilecektir.

Bolotuko prenslerinin köylerinde ve Prens Kasay'ın köyünde bulunan, dağlardan çıkararak Rus hükümetinin tabiyetine giren kadın ve erkek sayısını gösteren liste

	Kişi Sayısı	
	Erkek	Kadın
Çemguy kabilesinden Kairbek ve Aslanbek Bolotuko prenslerinin köylerinde	604	390
Prens Kasay'ın köylerinde	279	268
Toplam	883	658

Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (RGVİA), f. 14257, op. 3, d. 380, l.10-11.

* Çemguy - Rusça metinde "Temirgoy". Kemguy ve Kemirguy olarak da bilinen Çerkes topluluğu. (ç.n.)

İtaat Eden Hamışey ve Çerçeney Köylerinin Nüfusu (1852)**(Yemin edenler ve tuz verilenler gösterilmiştir.)**(Bu köyler Muhammed Emin'in tarafına geçmediler, bu nedenle onlardan yemin talep edilmedi.)*

Topluluklar ve Köyleri	Yemin Edenler	Tuz Verilenler		
		Yetişkin	Küçük	Toplam
HAMIŞEY				
Tlostanhabl				
Sultan Selat-Girey'in (köyü)	-	98	44	142
Saltuk				
Podporuçik** Misost Hacemuko'nun	-	130	47	177
Hacehabl				
Praporşçik Beyslan Ulook'un	-	113	37	150
Kozet				
Podporuçik Tleusten İnarmıs'ın	-	40	13	53
Maly (Küçük) Enem				
Praporşçik Nauruz ve asilzade Mahmet Şumanuko'nun	-	62	45	107
Bjegakay				
Praporşçikler Aslan Girey ve Alkeza Boegako'nun	-	396	138	534
Enem				
Asilzade Tatlusten Şumanuko'nun	100	400	-	400

* Hamışey ve Çerçeney Çerkeslerin Bjeduğ topluluğunun iki grubudur. Başlığı böyle olmasına rağmen tabloda diğer topluluklar da gösterilmiştir. (ç.n.)

** Praporşçik - Rus ordusunda 1884 yılına kadar geçerli olan rütbe sistemine göre en alt subay rütbesi (14. sıra). Daha sonra podporuçik (13. sıra) ve poruçik (12. sıra) geliyordu. Bugünkü sisteme göre praporşçik asteğmen, podporuçik teğmen, poruçik üsteğmen rütbelerinin karşılığı sayılabilir. (ç.n.).

Topluluklar ve Köyleri	Yemin Edenler	Tuz Verilenler		
		Yetişkin	Küçük	Toplam
Tohtomukay				
Asilzade Geyslan Tohtomuk'un	25	170	160	230*
Kuşmezekay				
Asilzade Pşemaf Kuşmazuk'un	5	20	-	20
<i>Bundan sonra gösterilen köyler yemin vermedi.</i>				
Şenji				
Asilzade Tarkan Kusok'un	58	232	-	232
Şahandukay				
Asilzade Huseyn Şahandoko'nun	8	32	-	32
Tarkanohabl				
Prens Koçejuk Tarkan'ın	15	60	-	60
Tuğurukay				
Hacı Hatuzuk Tuğuruğ'un	18	72	-	72
Hatuhabl				
Asilzade Selim Çeriy Hatug'un	20	80	-	80
Lakşukay				
Asilzade Beytlusksten Lakşuk'un	22	88	-	88
Sentezi				
Asilzade Abadzejih Senteziy'in	5	20	-	20
Kırımçeriyehabl				
Praporşçik prens İnjar Kırımçeriok'un	16	64	-	64
Hacehabl				
Praporşçik Prens Canklış Hacemu'nun	21	175	35	210

* Yanlış hesaplanmış. 330 olmalı. (ç.n.)

Topluluklar ve Köyleri	Yemin Edenler	Tuz Verilenler		
		Yetişkin	Küçük	Toplam
Pşehatlukay				
Asilzade Pşemaf Pşestluk'un	34	200	50	250
Marmukay	1	4	-	4
Krimçeriyehabl				
Prens Ebiç Kremçeiok'un	8	32	-	32
ÇERÇENEY				
Asilzade Zavurbeç Berzeç'in	-	45	15	60
Şebanoahl				
Praporşçik Mahomçeriy Ahecako'nun	-	230	68	298
Voçepsi				
Asilzade Vosmen Voçepsi'nin	87	444	-	444
Şahançeriyehabl				
Prens Abadzejij Şahançeriok'un	46	184	-	184
Tauy				
Asilzade Bogos Tauy'un	27	108	-	108
Neçerezi				
Asilzade Şapsuğ Besmok'un	22	88	-	88
Neşukay				
Asilzade Mahmet ve Şuruh Neşuko'ların	60	240	-	240
Şahançeriyehabl 2	13	52	-	52
Asakalay 1				
Asilzade Aslançeriy Asakalok'un	27	108	-	108
Asakalay 2				
Asilzade Pşemaf Asakalok'un	55	200	-	200
Yemzukai	62	248	-	248
Asilzade Kremçeriy				

Topluluklar ve Köyleri	Yemin Edenler	Tuz Verilenler		
		Yetişkin	Küçük	Toplam
Afanuk'un				
Yessenohabl				
Asilzade Pşemaf Çasebiy'in	18	72	-	72
Gobukay				
Asilzade Hokuz-Ali Çesebiy'in	43	172	-	172
Teterehabl				
Asilzade Cambulat Çisebiy'in	31	124	-	124
Tsitse-Gobukay				
Özden Alkas Çesebiy'in	20	153	-	153
Ponejukay				
Prens Tatlusten Elbuzdoko'nun	92	368	-	368
Berzeçehabl				
Asilzade Pşekuh Berzeç'in	18	210	-	210
Cecehabl				
Prens Tatlusten Cecoko'nun	51	204	-	204
Konçukohabl ve Ançokuac				
Prens Pşemaf Konçuko'nun	90	600	120	720
Alacuk Ahecaço'nun	46	184	-	184
Pşekuy-Habl				
Prens Biçmerza Ahecaço'nun	18	72	-	72
Konçukohabl				
Prens Mişeost Konçuko'nun	22	88	-	88
Kazançukay				
Asilzade Kazanoko Abadzeş'in	37	188	-	188
Yedipsukay 1				
Asilzade Mahomçeriy	41	164	-	164

Topluluklar ve Köyleri	Yemin Edenler	Tuz Verilenler		
		Yetişkin	Küçük	Toplam
Batoko'nun				
Yedipsukay 2				
Tulpar (Tumpar?) Batoko'nun	42	168	-	168
ADEMİY				
Gobukay				
Asilzade Dekuziy Boronuko'nun	27	230	-	230
Şumaf Dekuziy'in	18	72	-	72
HATUKAY				
Praporşçik Prens Yandarze Kerkanuko'nun	-	875	175	1050
Prens Pşemaf Kerkanuko'nun	-	665	135	800
Borony				
Prens Tatlusten Kerkanuko'nun	-	375	75	450
Prens Hatauzuk Kerkanuko'nun	-	540	110	650
ŞAPSIĞ				
Asilzade Tremeşet Şeretluk'un	-	48	-	-
TEMERGOY				
Prens Ayteç Bolotuko'nun	1	180	40	220
ABADZEH				
Asilzade Mahmet Selat Çeriok Edige'nin	-	134	26	160
TOPLAM	1386	10.321	1333	11.654
<i>11 654 kişiye verilen tuz miktarı: 1 ayda 824 pud 2-½ funt, bir yılda ise 9888 pud 30 funttur.</i>				

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi (GAKK), f.261, op. 1, d. 1263, l. 3-6.

Kafkas Ordusu Komutanı Büyük Prens Mihail Nikolayeviç'in Savaş Bakanı Milyutin'e "Karadeniz'in Doğu Kıyısına Yerleşmek İsteyen Tayfalara Yardım Edilmesi Hakkında" Müzekkeresi.

5 Ocak 1864

Kırım Savaşı'ndan sonra Sivastopol'de ve Nikolayev'de yaşayan çok sayıda emekli evli tayfa, önceki zanaat ve para kazanma vasıtaları olmadığından aileleriyle birlikte son derece muhtaç durumdadırlar.

Şimdi fethedilmiş kıyı şeridinde denize alışık, denizciliği bilen ve zaman içinde donanmada hizmet verebilecek bir nüfusu mümkün olan en kısa zamanda oluşturmayı düşünürken, siz ekselanslarından emekli aileli tayfalardan çocuklu olanların, çocuğu olmasa da çok yaşlı olmayanların Karadeniz'in doğu kıyısına yerleşmelerine yardımcı olmanızı rica ediyorum.

Kafkasya'ya yerleşme isteğini bildirenler 1864 Mayıs ayı sonunda Konstantinovskoye istihkamına geleceklerdir. Hazine gemileriyle ya da Rus Cemiyeti'nin buharlılarıyla nakledilebilirler. Mümkünse nakliyat ve iaşe masrafları Karadeniz idaresinin Nikolayev ve Sivastopol şehirleri yakınında emektar tayfalar için inşa edilecek kır evlerine ayrılan paradan karşılsın, çünkü Kafkasya'ya yerleşmek isteyenlerin bahsi geçen evlere ihtiyacı olmayacak. Kafkasya idaresi tarafından yerleşimcilere toprak tahsisinden başka, Kafkas dağlarının batı kısmının iskanı hakkındaki kararnameyle tespit edilen para, haklar ve imtiyazlar da verilecek.

İmparator'un bu konuda müteakip emri hakkında beni bildirmenizi rica ediyorum.

Gürcistan Merkezi Devlet Tarih Arşivi (TSGİA), f. 416, op, 3, d. 221, l. 1-2.

Daho Müfrezesi Komutanı Tuğgeneral Geyman'ın Kuban Oblastı Birlikleri Komutan Vekiline Raporu (Tuapse ile Şahe arasındaki arazinin ve müfrezenin Kafkas dağlarının güney eğimine yaptığı hareketin sonuçlarının ayrıntılı tasviriyle birlikte)

8 Kasım 1864

İmparator hazretlerinin Kafkas Ordusu başkomutanının iznine istinaden Kuban Oblastı birlikleri komutanı 18 Eylül tarih ve 1145 No ile bana bu yılın ekim ayında yeni ilhak edilmiş, fakat henüz iskan edilmemiş Tuapse ve Bzıb nehirleri arasındaki bölgede arama

faaliyetleri yürütülmesi, küçük kollar halinde hareket ederek ana sıradağların zor ulaşılır köşelerinde kalmış Dağlı kalıntılarının mümkün olduğunca imhasına gayret edilmesi emrini verdi.

İmparator hazretlerinin iradesiyle tarafımdan Kafkas dağlarının güney eğimine icra edilen hareketin tasvirine geçmeden önce, faaliyet göstermem gereken ülkenin durumunu arz etmeyi gerekli görüyorum.

Daho Müfrezesi'nin bu hareketine kadar Tuapse ve Şahe arasındaki dağlık ve zor ulaşılır arazide Dağlı topluluklarının küçük kalıntıları yaşıyordu. Başlıca şu yerlerde toplanmışlardı: Tuapse'den itibaren Pşınaho, Pşiyaho, Kudeshab ve diğer derelerin zirvelerinde dağlı Şapsığlar, Aşe'nin sağ havzasında Nauzey topluluğu, aynı nehrin sol havzasında Bekşey topluluğu, Aşe'nin her iki kolunun birleştiği yerde Thağapş topluluğu, Aşe ve Psezuapse zirveleri arasında Hazitlyaj topluluğu, Psezuapse'nin sağ havzasında Hakuçipsı ve Hahuşişho nehirlerinde Hakuçi, Psezuapse'nin sol havzasında Çegmay zirvelerinde Şapsığ kabilesinin kalıntıları yaşıyordu. Devamındaki esasen Ubıhlara ve Cigetlere ait olan toprak tamamen boştu. Hala toprağımızda kalan çeşitli kabilelerden nüfus, genelde Türkiye'ye göç etmeyi düşünmesine rağmen nakil araçlarının eksikliği yüzünden uzun süre kıyıda beklemek zorunda kaldı. Bu arada ağaçlar yapraklandı ve kıyıda biriken halkın bir kısmında dağlara dönerek yazın zor ulaşılır arazide saklanmak, ekin ekmek, mahsulü toplamak ve en erken gelecek baharda göçe kalkışmak umudu doğdu. Buna karar verenlerin büyük kısmı maddi bakımdan yoksul insanlardı. Beraberlerinde kıyıya getirdikleri tahılı boş kalan büyük toprakları işlemek için kullanma ve kışı rahatça geçirme hesabı yaptılar.

Onlar dışında dağlarda, esas olarak da ana sıradağların eteğindeki boğazlarda, fethi tamamladığımız gerçeğini kabul etmek istemeyen kişiler kalmıştı.

Zor ulaşılır yerlerde yaşayan, her türlü cemiyet teşkilatından mahrum, diğer kabilelerle dini bağı olmayan ve Adıge dilinden başka kendilerine ait bir dil daha konuşan bu vahşiler sadece araziye dayanarak güçlü komşularına nazaran tam bağımsızlıklarını korumuşlardı. Ubıhların ve Şapsığların onları yağmalayan Hakuçlarla, Nauzey ve diğer küçük dağ topluluklarıyla, her zaman üstün gelmedikleri sürekli çatışmaları oluyordu.

Aynı yılın baharında bütün Batı Kafkasya'nın fethinin tamamlandığı önemli olaylar daha küçük hedeflerle ilgilenmeye izin vermedi. Hakuç, Nauzey ve bir kısmı Türkiye'ye yerleşen diğer kabileler dokunulmadan ve sakin şekilde kaldılar, birliklerimize karşı hiçbir harekete kalkışmadılar.

Hakuç topluluğunun merkezine yapılan yaz hareketi ve uğradıkları yenilgi onları ormanlara ve ücra köşelere dağılmak zorunda bıraktı.

Zor ulaşılır arazi, yapraklı sık ormanlar ve doğa tarafından çıkarılan diğer engeller yüzünden Daho Müfrezesi birlikleri, verilebilecek büyük kayıplardan kaçınmak için yaz boyunca dağlık arazide ve ana sıradağlara bitişik bölgelerde arama yapmadı.

Şu halde, yapılacak harekatta ilk olarak, toprağımızda gelecek bahar Türkiye'ye göç etmek umuduyla kalan insanlarla ve ikinci olarak, bazı yerlerde hiç dokunulmadan kalmış vahşilerle muhatap olacaktık. Ne yazık ki, her iki grup için de silah zoruyla hareket etmemiz gerekiyordu.

Müzakere yapılacak kimse yoktu; büyük bir araziye dağılmış halk ayrı aileler halinde yaşıyordu. Az da olsa nüfuzu olan kişiler Türkiye'ye göç etmişti. Bununla birlikte, daha sonra göç etme düşüncesiyle kalanlar Hakuç, Nauzey ve diğerlerini örnek alarak cesaretlenmiş, erzak temin ederek haydutluğa başlamışlardı. Bu, Hakuçey kordon hattındaki olaylarla kendini gösteriyordu.

Aldığım güvenilir bilgilerden, Şahe nehrinin güneyindeki bütün bölgenin tamamen boş olduğu anlaşıldı. Dolayısıyla askeri faaliyet alanımız Şahe ve Tuapse nehirleri arasında kalan araziyle sınırlanıyordu.

Bu şekilde, askeri faaliyetler kaynağını ana sıradağlardan alan Aşe, Psezuapse ve Şahe nehirlerinin çetinliği ve yabaniliğiyle bilinen havzalarında yapılacaktı.

Dağların kuzey eğiminde 18 avcı bölüğünden ve 1 Kazak süvari bölüğünden Daho Müfrezesi teşkil edildi. Daho Müfrezesi birlikleri hareket sırasında şu kayıpları verdi:

Ölen alt rütbeli – 2
 Yaralı subay – 1
 Alt rütbeli – 1
 Sarf edilen fişek – 13046
 Atılan kovan – 15818

Uçurumdan düşen ve boğulan at – 20
Nehir geçişlerinde kaybedilen tüfek – 14
Nehirde batan cephane sandığı – 6

Dağlılar çok büyük kayıp verdiler ve artık onları telafi edecek durumda değiller. Elimizde 50'den fazla beden kaldı, 63 kişi esir alındı (Esirlerin bir kısmı, esas olarak çocuklar, tarafımdan yetiştirilmek üzere bazı müfreze subaylarına dağıtıldı), 1500'den fazla büyükbaş hayvan müsadere edildi.

Köyleri, tahıl ve meyve stokları yakıldı. Kesin olarak söyleyebilirim ki, halk kış süresince ya açlıktan ölecek ya da Türkiye'ye göç etmek için kıyıda ki noktalarımıza çıkacaktır. Raporuma eklediğim Nusret Paşa'nın bana gönderdiği mektubun kopyası ve çevirisi ile ona cevabım ikinci ihtimale kefil olabilir.

Hala topraklarımızda kalan halk son derece yoksul. Esirlerin anlattıklarına göre ancak onda birinin silahı var (İlerlememiz sırasında Dağlılar bazen 50 ila 70 kişilik gruplar halinde görünüyordular, fakat sadece birkaçı ateş ediyordu). İlerlememizle ve faaliyetlerimizle korkuya kapılarak teker teker ayrılıp dağıldılar. Her türlü barınak ve erzaktan mahrum en fazla 700 aile vardı.

Onlara toparlanma fırsatı vermemek için, daha önce ekselanslarına arz ettiğim gibi, Albay Jukovski'ye yaya Kuban Kazak Ordusu'nun 5'nci Taburu'nun ve 2'nci Kafkas Hat Avcı Takımı'nın kıyı hattında kalanlarından bir kuvvet teşkil etmesi ve onları her hafta benim göstereceğim istikametlerde bölge içlerine göndermesi talimatını verdim.

Toprağımızda kalan nüfus bizim için tamamen zararsız ve mutlaka Türkiye'ye gidecek olmasına rağmen, muhtemelen aralarında vatanını terk etmek istemeyen birkaç aile ve münferit kişiler bulunacaktır. Bu tür kişilerin imha edilmesi ve kovulması ancak, daha önce arz ettiğim gibi, kolonizasyonumuzun yürürlüğe girmesiyle mümkün olabilecektir.

Gelecek yılın baharında dağların güney eğimine düzenli ordu birliklerini göndermeyerek, yaya Kazak taburlarından yeni ilhak olan bölgenin dağlık şeridinden bir kez daha geçebilecek bin kişi kadar plastun teşkil etmeyi gerekli görüyorum.

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi (GAKK), f. 347, op. 1, d. 54, l. 1–21.